

PAPER DETAILS

TITLE: Bosnali Sûdî'nin Gülistân Serhi'ndeki Farsça Deyimlerin Türkçeye Aktarımlarının Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi

AUTHORS: Serife YERDEMİR

PAGES: 540-559

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3109439>

Bosnalı Sûdî'nin *Gülistân Şerhi*'ndeki Farsça Deyimlerin Türkçeye Aktarımlarının Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi*

ÖĞR. GÖR. DR. ŞERİFE YERDEMİR**

Öz

16. yüzyılın en tanınmış ve en velut şârihlerinden biri olan Sûdî-i Bosnevî, Fars edebiyatının dünyaca tanınmış en önemli eserlerine şerh yazmıştır. Sûdî, kendi asrının temayülü olan Arapça ve Farsça şerh geleneğinin dışına çıkarak tüm şerhlerini Türkçe kaleme almıştır. Bosnalı Sûdî, Sâdî-i Şîrâzî'nin dünya edebiyatlarını her yönden etkilemiş olan *Gülistân* adlı eserini 1595 yılında çok farklı çeviri stratejileri kullanarak Türkçeye şerh etmiştir. Sûdî, *Gülistân Şerhi* adlı eserini, medresede Farsça öğrenen öğrencilere kaynaklık etmesi amacıyla kaleme almıştır. Eserde geçen Farsça atasözü, deyim, kinaye gibi pek çok söz varlığına Arapça ve Türkçe eşanlamlarıyla anlam verirken bugün günümüzde artık unutulmuş deyim ve atasözlerinden de bizleri haberdar etmiştir. 16. yüzyılda Batıda çeviri faaliyetleri sürerken ve çeşitli çeviri kuramları oluşturulmaya çalışılırken Sûdî, o dönemde oluşturulan çeviri kuramları doğrultusunda çeviride anlam odaklı çeviriye benimsemiş ve şerh çalışmalarında çeviriye başlamadan önce metnin içinde bulunan her kelimeyi önce dilbilgisi, söz varlığı ve belagat gibi yönlerden incelemiş ve sonrasında bu yolla her yönden anlam bütünlüğüne ulaşmayı hedeflemiştir. Bu çalışmanın amacı, 16. yüzyılda yaşamış Bosnalı Sûdî'nin *Gülistân*'a yaptığı şerh çalışmasında; Farsça deyimlere Türkçe anlam verirken tamamen kendi üslubu gereği kullandığı çeviri stratejilerini, 20. yüzyılda Mona Baker tarafından kuralları belirlenmiş çeviri stratejileri esasına göre incelemek ve bu doğrultuda değerlendirmeler yapmaktır.

Anahtar sözcükler: çeviri stratejileri, deyim çevirisi, Mona Baker, *Gülistân Şerhi*, Bosnalı Sûdî

ANALYZING THE TRANSLATION OF PERSIAN IDIOMS IN BOSNIAN SUDÎ'S COMMENTARY ON *GOLESTAN* ACCORDING TO MONA BAKER TRANSLATION STRATEGIES

Abstract

One of the 16th century's best-known and most prolific commentators, Sudi-i Bosnevi wrote commentaries on the most important and world-renowned works of Persian literature. Sudi wrote all his commentaries in Turkish, departing from the tradition of Arabic and Persian commentaries, which was the trend of his century. In 1595, Bosnian Sudi annotated Saadi Shirazi's *Golestan*, which

* Bu makale, 29 Eylül-1 Ekim 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi tarafından düzenlenen *International Congress on Academic Studies in Translation and Interpreting Studies (ICASTIS)* Sempozyumunda "Bosnalı Sûdî'nin *Gülistân Şerhi*'ndeki Deyimlerin Türkçeye Aktarımlarının Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi" başlığı ile sunulmuş bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş hâlidir.

** Kırıkkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, serifeyerdemir@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8896-2551.

Gönderilme Tarihi: 28 Nisan 2023

Kabul tarihi: 29 Temmuz 2023

influenced the world literatures in every aspect, into Turkish using very different translation strategies. Sudi wrote *Commentary on Golestan* to serve as a resource for students learning Persian at madrasahs. While he gave meaning to many Persian proverbs, idioms and allusions in the work with their Arabic and Turkish synonyms, he also made us aware of idioms and proverbs that have been forgotten today. In the 16th century, while translation activities were going on in the West and various translation theories were trying to be formed, Sudi adopted meaning-oriented translation in line with the translation theories formed at that time, and before starting translation in his commentaries, he first analyzed every word in the text in terms of grammar, vocabulary and rhetoric, and then aimed to reach the integrity of meaning in every aspect. The aim of this study is to examine the translation strategies that Bosnian Sudi, who lived in the 16th century, used in his work of commentary on *Golestan* while giving Turkish meanings to Persian idioms, according to the translation strategies whose rules were determined by Mona Baker in the 20th century, and to make evaluations in this direction.

Keywords: translation strategies, idiom translation, Mona Baker, *Commentary on Golestan*, Bosnian Sudi

GİRİŞ

A nadolu sahasında ilk örnekleri 16. yüzyıldan itibaren görülen ilk edebî şerhler; Farsça başta olmak üzere Arapça birçok edebî, tasavvufi eserleri açıklamak ve bu dillerin öğretimi için yazılmışlardır. 15. yüzyılda özellikle Fars edebiyatından tercümeler yapılsa da klasik anlamdaki şerhler bu yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde halk arasında Farsça bilenlerin sayısının az olması ve bu dili öğretecek kitaplara ihtiyaç duyulması sebebiyle özellikle dil ve edebiyat öğretiminde şerhlere başvurulmuştur (Taşçı, 2014, s. 83).

Şerhin lügat anlamını “açmak, yarmak” şeklinde veren Şemseddin Sâmi (1899, s. 773), ayrıca şerhi; “bir kitabın ibâresini yine o lisanda veya başka bir lisanda tefessül ve izah ederek müşkilâtını açma” olarak tanımlamıştır.

Şerh kelimesi, İslamiyet’ten önce tercüme ile aynı zamanda kullanılmaya başlanmış ve İslamiyet’ten sonra İslami bilimlerin her dalında metin açıklaması için kullanılmıştır. Her bilim dalı doğal olarak kendi düzeni içinde “şerhe” bir terim olarak yeni anlamlar vermiştir (Canpolat, 2006, s. 16).

Sedat Şensoy’a göre (2001, s. 556); eserlerde üç nedenle şerhe ihtiyaç duyulmuştur. Birinci neden; yazılan bir eserin okuyucular tarafından kolaylıkla anlaşılabilmesi, ikinci neden; yazarların eserlerinde konuyla ilgili temel bilgiler hakkında açıklamalarda bulunmaması, üçüncü neden; eserlerde yoruma muhtaç kısımların bulunmasıdır. Bunlardan ayrı olarak, bazı eserlerde görülen yanlışlıklar ve verilen bilgilerdeki eksikliklerden dolayı da bazı eserlere şerh yazılması zorunlu hâle gelmiştir. Bu açıklamalar doğrultusunda 16. yüzyıldan sonra özellikle Farsça eserlere Türkçe şerhlerin yazılmasının gayelerinden biri; metin merkezli dil ve edebiyat öğretimidir (Taşçı, 2014, s. 84). Hakan Yekbaş da (2008, s. 214), çalışmasında bu konuyla ilgili olarak “metin şerhi anlayışının yaşanan çağın edebî anlayışı ve esere bakış tarzıyla yakından alakalı olduğunu ve onu bir eğitim

aracı olarak görenlerin didaktik bir yaklaşım sergilediğini" ifade ederek "şerhin toplumu eğitmek için sosyal bir fayda sağlama amacıyla kullanıldığını" belirtmiştir.

Ömür Ceylan'ın (2000, s. 25) tespitlerine göre; manzum ve mensur olmak üzere ilk etapta daha çok dinî- tasavvufi eserler üzerine şerhler yazılmıştır. Yunus Emre (öl. 1328) ve Niyazi Mısırî'nin (öl. 1694) şiirleri Anadolu sahasında en çok şerhi yapılan eserler arasında yer almıştır. Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* ve *Bûstân'ı*, *Hafız Divanı*, *Sa'ib-i Tebrîzî ve Şevket-i Buhârî Divanı*; Farsçadan Türkçeye en çok şerh edilen eserler arasındadır (Açar, 2017, s. 5). Arapça manzum eserlerden de *Kasîde-i Bürde*, *Kasîde-i Hamriyye* ve Hz. Ali *Divanı* gibi eserlere pek çok şerh yazılmıştır (Ceylan, 2000, s. 25).

Metin merkezli yabancı dil öğretiminde önemli bir yere sahip olan klasik şerhlerde sözcüklerin; anlamı, gramer yapısı ve kullanım alanları verilip yorum esası üzerine değerlendirildiği için şerh metninin anlam alanı oldukça geniştir (Canpolat, 2006, s. 16). Bilal Elbir (2014, s. 296) de çalışmasında aynı konuya temas edip ayrıca klasik metin şerhlerinde şârihlerin hikâye, kıssa ve anekdotlardan yararlanabildiğini ve daha önce yazılmış eserlerden alıntı yapabildiklerini ifade etmiştir.

16. yüzyılda şerh alanında önemli eserler meydana getirmiş şârihlerden biri de Sûdî-i Bosnevî'dir. Bu çalışmamızda amaç; Sûdî-i Bosnevî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra onun *Gülistân Şerhi* isimli eserinde Farsça deyimlere verdiği anlamları, Mona Baker'ın çeviri stratejilerine göre değerlendirmektir. Eserde tespit edilen Farsça deyimler ve Sûdî'nin bu deyimlere verdiği anlamlar üzerinden şârihin deyim çevirisindeki eşdeğerlilik yaklaşımları ortaya konulacaktır.

1. SÛDÎ-İ BOSNEVÎ'NİN HAYATI

16. yüzyıl şârihlerinden olan Sûdî, Bosna'nın Çayniça beldesine bağlı Sudiçi isimli bir köyde dünyaya geldiği için Sûdî lakabıyla tanınmıştır. Onun asıl adı Ahmet'tir (Yerdemir, 2016, s. 1). Sûdî Efendi'nin 16. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. İlköğrenimine önce Foça'da başlamış daha sonra Saraybosna'da devam etmiştir. İlim yolunda oldukça çaba sarf eden Sûdî, daha sonra İstanbul'a gelmiştir (Yılmaz, 2008, s. 33). Medrese eğitimini Osmanlı'nın en parlak devrinde Sokullu Mehmet Paşa'nın zamanında yapmıştır. Sûdî, Sokullu Mehmet Paşa'nın mevkiinden ve gücünden yararlanarak dönemin bilginlerinden dersler almıştır. Nazif M. Hoca (1980, s. 12), çalışmasında onun, 20-25 yaşlarında Diyarbakır'a gittiğini ifade etmiştir. Sûdî, o dönemde şehrin müftüsü ve aynı zamanda Farsça hocası Muslihiddîn-i Lârî'den (öl. 977/1569) Farsça ders almıştır (Yılmaz, 2008, s. 33; Yerdemir, 2016, s. 1). Bunun dışında Molla Ahmed-i Kazvînî, Mevlânâ Sabûhî-i Bedahşânî gibi zamanının önemli isimlerinden Farsça eserler okumuştur (Yılmaz, 2008, s. 33).

Sûdî, *Gülistân Şerhi* adlı eserinde Diyarbakır'dan Şam'a gidip orada bir süre ilimle meşgul olduğunu ve Halîmî-i Şîrvânî'den Sa'dî'nin *Gülistân'ı* nı okuduğunu dile getirmektedir (Sûdî, 1834, s. 122-217-303). Sûdî'ye ait eserlerin satırları arasında şârihin Şam'a ait birçok hatırası da bulunmaktadır. Şârihin eserlerinden Şam'dan sonra Bağdat'a gittiğini öğrenmekteyiz. Sûdî, Bağdat'ta iken *Bostan*, *Gülistân* ve *Hâfız Divanı*'ndaki bazı zor ve anlaşılması güç kısımları Acem ulema ve şeyhlerinden sorarak anlamaya çalışmıştır (Sûdî, 1834, s. 23-217-265; Sûdî, 1871, s. 482).

Sûdî, ilim tahsil etmek için gittiği seyahatinden sonra tekrar İstanbul'a dönmüş ve dönemin âlimlerinden Farsça başta olmak üzere Arapça dersler almaya devam etmiştir. Bu ilim öğrenme amaçlı uzun süren seyahatlerinden sonra Sokullu Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı zamanında İbrahim Paşa sarayında gılmân-ı hassaya hoca olarak tayin edilmiş ve burada Osmanlı devletinde, önemli devlet görevlerinde ve yüksek makamlarında görevlendirilmek üzere seçilen öğrencilere dersler vermiştir. Sûdî'nin ölüm tarihi konusunda birtakım ihtilaflı görüşler bulunmaktadır, ancak Sûdî Efendi'nin Sa'dî'nin *Bûstân* adlı eserine yapmış olduğu şerhi 8 Mayıs 1598 tarihinde bitirdiği göz önünde tutulduğunda onun en erken 1598 ya da daha sonraki yıllarda öldüğü söylenilebilir (Hoca, 1980, s. 14-16).

2. SÛDÎ-İ BOSNEVÎ'NİN ESERLERİ

Sûdî Efendi'nin şu ana kadar kendisinin kaleme aldığı telif bir eseri bulunmamaktadır. Yerdemir'e (2016, s. 3) göre; o, daha çok edebî ve dilbilgisi konusunda yazılmış olan önemli eserleri tercüme etmiş ve onlara şerh yazmıştır.

2.1. Sûdî'nin Farsça Eserlere Yaptığı Şerhler

Sûdî'nin Farsça eserlere yaptığı çalışmaların büyük çoğunluğu şerhtir ve bu şerhlerin tamamı da mensurdur. Sûdî, kendi asrının temayülü olan Arapça ve Farsça şerh geleneğinin dışına çıkarak tüm şerhlerini Türkçe kaleme almıştır (Yılmaz, 2008, s. 42). Sûdî Efendi'nin kaleme aldığı Farsça şerhlerin en önemlileri şunlardır: *Risâle-i Sûdî*; Sûdî Efendi'nin *Hâfız Dîvânı*'nın ilk gazelinin ikinci beytine yaptığı şerhtir (Sûdî, 1834). Nazif M. Hoca (1980), bu risaleyi çevirerek Arap harfli metniyle birlikte yayımlamıştır. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*; Sûdî'nin şerhini yaptığı ilk önemli Farsça eser *Hâfız Dîvânı*'dır. Sûdî Efendi bu şerhi 1003/1594-5 tarihinde kaleme almıştır. *Risâle-i Sûdî*; bu risâle, Sa'dî'nin *Gülistân*'ını şerh etmeden önce *Gülistân*'dan bir beytin şerhini yaptığı risâledir. Nazif M. Hoca, bu risaleyi çevirmiş ve Arap harfli metniyle birlikte yayımlamıştır. *Şerh-i Gülistân*; Sûdî'nin şerhini yaptığı ikinci eser ise, Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eseridir. Sûdî Efendi bu şerhi 8 Ekim 1595 tarihinde tamamlamıştır. *Şerh-i Bûstân*; Sûdî Efendi'nin Sa'dî-i Şîrâzî'nin diğer eseri *Bûstân*'a yazdığı şerhtir. Eser; 8 Mayıs 1598 tarihinde tamamlanmıştır (Yılmaz, 2008, s. 40-42; Yerdemir, 2016, s. 4). *Şerh-i Mesnevî*; aslında bu eserle ilgili şimdiye kadar kesin bilgilere ulaşamamıştır. Fakat Kartal'ın (1999, s. 197) ifade ettiğine göre; İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Atatürk Kitaplığı'nda 189 numarada kayıtlı ve *Mesnevî*'nin altıncı cildinin bir kısmının Türkçe şerhini içeren eksik bir nüshaya ulaşılmıştır. Eserin başındaki; "Bu eser Sûdî'nin *Mesnevî-i Şerîf* tercümesinden bir parçadır ve altıncı cildin ikinci telsîmidir... 8 Rebiülevvel 1376/25 Ekim 1955" ibaresinden, bu eserin söz konusu eserin kendisi olabileceği düşünülmektedir. *Şerh-i Lugat-i Şâhidî*; Sûdî Efendi'nin, *Gülşen-i Tevhid*'in yazarı Şâhidî mahlasıyla tanınan İbrahim Dede'nin 1515 yılında Farsça olarak kaleme aldığı *Lugat-ı Şâhidî* isimli eserine yazdığı şerhtir. Sûdî, bu eseri şerh ederken metin içinde geçen her kelimenin Türkçe-Arapça karşılıklarını vermiştir. Eserde gerekli görülen yerlerde kelimelerin tahlilleri yapılarak gramer özelliklerine de kısaca değinilmiştir (Öz, 1999, s. 31-32).

Bunların dışında *Tercüme-i Gülistân*, *Muhtasar-ı Şerh-i Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî*, *Müntehâb-ı Şerh-i Bûstân*, *Risâle fi-Beyân-ı Kavâ'id-i Çû ve Çûn*, *Tercüme-i Müntehâb-ı Gülistân* şârihin kaleme aldığı diğer eserler arasında yer alır (Yılmaz, 2008, s. 40-42; Yerdemir, 2016, s. 6).

2.2. Sûdî'nin Arapça Eserlere Yaptığı Şerh ve Tercümeler

Sûdî Efendi, Farsça dışında Arapça kaleme alınmış önemli eserleri de tercüme ve şerh etmiştir. Bunlar arasında meşhur dilbilimci İbn-i Hacib'in (öl. 646/1249) Arapça nahiv kitabı olan *el-Kâfiye* isimli eserini *Şerh-i Kâfiye* adıyla 997/1588 yılında şerh etmiştir. Diğer önemli şerhi ise, yine İbn-i Hacib'in Arap gramerinin sarfa dair kaleme aldığı *eş-Şâfiye*'ye yaptığı şerh çalışmasıdır. Şârih şerh dışında Arapça kaleme alınan eserlere tercümeler de yazmıştır. *Tercüme-i Takrîrât ala-Hutbet-i Ferîdeddîn, ed-Dâv'ın Tercümesi, Hâşiye ala-Şerhi Hidâyeti'l-Hikme, Tercüme-i Kâmilü't-Ta'bir* bunlardan bazılarıdır (Yılmaz, 2008, s. 40-41; Yerdemir, 2016, s. 7-9).

3. GÜLİSTÂN VE ŞERHLERİ

İranlı şeyh Sâ'dî-i Şîrâzî tarafından Salgurlu hanedanı atabeylerinden Ebu Bekir b. Sa'd b. Zengi adına 1258 yılında yazılan *Gülistân*, sadece İran'da değil Anadolu sahasında da çok okunan klâsik eserler arasındadır. Bu sebeple birçok dünya diline tercüme edilmiş ve üzerine çok fazla şerh çalışmaları yapılmıştır. Kaleme alındığı tarihten itibaren büyük ilgi gören *Gülistân*'ın dünya kütüphanelerinde de binlerce yazma nüshası mevcuttur (Yazıcı, 1996, s. 240).

Gülistân, eserin yazılış sebebinin verildiği dibace kısmından sonra kendi içinde sekiz bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm; "Padişahların hâl ve hareketleri" adını taşımakta ve 41 hikâyeden oluşmaktadır. İkinci bölüm; "Dervişlerin ahlakı" ismini taşımakta ve 48 hikâyeden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm; "Kanaatin fazileti" ismiyle 29 hikâyeden meydana gelmiştir. Dördüncü bölüm, "Suskunluğun faydaları" adını taşımakta ve 14 hikâyeden oluşmaktadır. Beşinci bölüm; "Aşk ve gençlik" adıyla 21 hikâyeyi içinde barındırmaktadır. Altıncı bölüm; "Güçten kesilme ve yaşlılık" hakkında ve 9 hikâyeden oluşmaktadır. Yedinci bölüm; "Terbiyenin tesiri" hakkındadır ve bu bölümde 20 hikâye bulunmaktadır. Sekizinci bölüm ise; "Sohbet âdâbı" adını taşımaktadır. Bu bölümde muaşeretle ilgili vecizeler ve öğütler yer almaktadır. Bölümlerde ahlâkî ve edebî sonuçlar çıkarılabilecek hikâyeler, nükteler ve beyitlerle süslenmiştir. *Gülistân*'da Farsça ve Arapça manzumelerle birlikte zaman zaman ayet, hadis, atasözü, deyim ve kalıp ifadelere de yer verilmiştir (Sa'dî, 1937, Karaismailoğlu, 2004).

Annemarie Schimmel'e göre Doğuda ve Batıda Fars dili ve kültürünü öğrenmede ve öğretmede kaynak olarak kullanılan ilk kitap *Gülistân*'dır (aktaran Yılmaz, 2008, s. 23). Yılmaz'a göre (2008, s. 27); *Gülistân*'ı anlayabilme ve anlatabilme çabaları eser üzerine çok fazla Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere şerh çalışmaları yapılmasına sebep olmuştur. O, aynı zamanda çalışmasında; *Gülistân*'ın sadece dibace kısmını ele alan şerhler olduğu gibi tamamını ele alan şerhlerin de varlığından bizleri haberdar etmiştir.

Türkçe şerhlerde Sûdî-i Bosnevî'nin *Şerh-i Gülistân*'ı ilk ve en önemli sırada yer almaktadır. Öyle ki *Gülistân* şerhleri içinde en fazla nüshaya sahip eser, Sûdî'nin şerhidir. Bu da Sûdî Efendi'nin şerhinin çok beğenilip okunduğunu göstermektedir (Canpolat, 2006, s. 16). Diğer bir şerh; *Şerh-i Gülistân-ı Şem'î Şem'ullâh Prizrenî* (öl. 936/1529)'dir. Prizrenli Şem'î de şerhi Türkçe olarak kaleme almıştır. Esas olarak Şem'î şerhinde metni Türkçeye çevirmeyi uygun görmüş ve bunun dışındaki bilgilere çok az yer vermiştir. Teknik bakımdan en önemli diğer bir şerh ise; Kefevî Hüseyin Çelebi'nin *Bustân-Efrûz-ı Cinân der-Şerh-i Gülistân* adlı şerh çalışmasıdır. Şârih, eserine bir dibace ile

başlamıştır. Şârih, eserde kelimelerin lügat manasını vermiş ve gerekli gördüğü konularda okuyucuyu bilgilendirmiştir. Aynı zamanda diğer şerhlere de göndermeler yapmıştır. *Gülistân*'ı detaylı bir şekilde şerh edenler birisi de Hevâyî-i Bursevî'dir. Bunların dışında Sûdî Efendi'nin kendi şerhinde isminden Redd-i Kâfi şeklinde çokça bahsettiği bir şerh daha vardır. *Şerh-i Gülistân-ı Kâfi* ismini taşıyan bu şerhe dair kaynaklarda pek fazla bilgi tespit edilememiştir (Yılmaz, 2008, s. 29-31).

Tireli Mustafa Efendi'nin oğlu Ayşî Mehmed Efendi (öl. 1650) tarafından yapılan şerh çalışması; *Gülistân*'ın Farsça olarak şerh edildiği tek eserdir. Ancak şimdiye kadar bu eserin herhangi bir nüshasına rastlanamamıştır (Canpolat, 2006, s. 20).

3.1. Sûdî-i Bosnevî'nin *Gülistân Şerhi*

Sûdî Efendi'nin *Gülistân Şerhi* isimli eserinde verdiği bilgilerden de anlaşıldığı üzere, bu eseri; medresede Farsça öğrenen talebeler için kaynak bir esere ihtiyaç duyulması sebebiyle kaleme almıştır. *Gülistân*, Osmanlı medreselerinde Farsça öğreniminin ve öğretiminin başlıca kaynaklarından birisidir. *Gülistân*'ın içinde ince anlamlar barındırması ve klasik Farsçanın hâkim olduğu benzersiz metinlerden olması, onun Farsça öğretimi konusunda başucu eserlerden biri olmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2008, s. 295).

Sûdî, *Şerh-i Gülistân* isimli eserinde *Gülistân*'ın içerisinde geçen Farsça kelimeleri, çeşitli lügatlere başvurarak şerh etmiştir. Sûdî, manzum ve mensur kısımların orijinal şekillerini vermiş, daha sonra okuma hatasına ya da okumaya bağlı anlamsal kusurlara sebebiyet verebilecek kelimelerle ilgili fonetik bilgiler vermiştir. Kelimelerin okunuşundan sonra, kelimelerin anlamlarını vermiştir. Yerdemir (2019, s. 198); Sûdî Efendi'ye göre kelimenin iki anlam boyutu olduğunu ifade etmiştir. İlk önce kelimenin gerçek yani sözlük anlamını "bi-hesabi'l-lügat" ifadesiyle verdiğinden, sonraki aşamada ise, şerh ettiği kısma ait en uygun anlamı "isti'mâl" ibaresiyle aktardığını kaydetmiştir. Şârihin şerh tekniğine dair en dikkat çekici özelliklerden birisi; şerh ettiği kelimenin diğer dillerdeki karşılığını vermesidir. Buna göre Farsça bir kelimeyi şerh ederken kelimenin Arapça ve Türkçe eş anlamlılarını, aynı şekilde Arapça bir kelimenin şerhinde de kelimenin Farsça ya da Türkçe eş anlamlılarını metin içinde vermiştir. Son olarak kelimeleri, deyimleri, kalıp ifadeleri ve beyitleri; "mahsûl-i kelâm, mahsûl-i terkîb, mahsûl-i rubâ'î, mahsûl-i mısra', mahsûl-i fıkra, mahsûl-i beyt, ma'nâ-yı terkîb, hâsıl-ı terkîb" gibi başlıklar altında şerh etmiştir. Eğer şerh edilen kısımda anlaşılamayan ya da anlamayı güçleştiren bazı kavramlar, kelimeler ya da kalıp ifadeler var ise, o kavram ya da kelimelerle ilgili diğer anlam katmanlarını ayrıntılı olarak "yâ'nî", "hâsıl" ve "murâd" kelimeleri ile vermeye çalışmıştır.

Gerektiğinde kelimelerin gramatikal yapısı hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bazen kelimelerin çağrışımlarını, hatta halk arasında kullanılan anlamlarını derinlemesine vermiştir. Bazen çeviriden önce ya da çeviriden sonra şerh ettiği kısımda önemli gördüğü yerlerde edebî sanatlardan bahsetmiştir. Sûdî'nin şerhinde izlediği diğer bir üslupsal özellik ise, diğer şârihlerin yaptığı şerhlerde kendince kusurlu olarak gördüğü birtakım kısımlara reddiyeler yazmış olmasıdır (Yerdemir, 2020, s. 77).

Kimi zaman Sûdî Efendi, şerhinde Arapça, Farsça ve Türkçeden atasözü, deyim, özlü söz, kalıp ifade veya önemli eserlerden bölümler, hadis ve ayetler aktarmıştır. Sûdî, şerh ettiği eserlerde deyimleri daha çok anlatımı zenginleştirmek ve şerh edilen ifadenin açıklanmasında daha doğru bir

anlama ulaşabilmek için kullanmıştır (Yerdemir, 2019, s. 194). Sûdî Efendî'nin *Şerh-i Gülistân*'da orjinal metinde bulunan deyim, atasözü ve kalıplaşmış ifadeleri çevirirken kendi devrinde sıklıkla kullanılan şerh yöntemleri doğrultusunda uygulamış olduğu kendine ait çeviri stratejileri, 20. yüzyılda Mona Baker tarafından kuralları belirlenmiş çeviri stratejileri ile mukayese edildiğinde; aslında bu stratejileri; 16. yüzyılda yaşamış bir şârih olarak Sûdî Efendî'nin çeviri ve şerhlerinde uyguladığını söylemek mümkündür.

4. DEYİM VE DEYİM ÇEVİRİSİ-DEYİM ÇEVİRİSİNDE EŞDEĞERLİLİK YAKLAŞIMLARI

Deyim ve deyimsele ifadeler konuşma diliyle beraber manzum ve mensur eserlerde oldukça sık karşımıza çıkmakta ve pek çok divan şairi de şiirlerinde kültürlerinin bir parçası sayılan deyimleri sıklıkla kullanmışlardır (Eyüpoğlu, 1975, s. 9). Divan şairleri, eserlerinde klâsik şiirin doğası gereği türlü sanat, gönderme ve kelime oyunları ile manayı sezdirmeyi amaçlamışlardır. Bunun için dinî, tasavvufî, tarihî, mitolojik, efsanevi gibi pek çok unsurdan yararlanmışlardır. Ayrıca içinden çıktıkları ve kendilerinin de bizzat birer üyesi oldukları toplumun akideleri, kültürel alışkanlıkları, adetleri, deyim ve atasözleri de onlar için zengin birer hazine olmuştur. Özellikle atasözleri ve deyimler; şairlere geniş, dolaylı ve çok yönlü bir ifade alanı sunması açısından oldukça önem taşımaktadır. Hemen hemen bütün divan şairlerinin deyim ve atasözlerinin zengin çağrışım alanlarından yararlandıkları ve şiirlerini bunlarla derinleştirip süsledikleri görülmektedir (Öztürk, 2019, s. 38).

Aksoy (1994, s. 52), deyimi; “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümcedir.” şeklinde tanımlamıştır. Elçin’e (1992, s. 354) göre ise; “Duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurları olan deyimler, iki ya da daha fazla kelimeden oluşan bir çeşit dil ifadesidir”.

Deyim terimi Türkçede; dil inkılabından önce “tabir” kelimesi ile karşılanmaktaydı. Şemseddin Sami, Muallim Naci (öl. 1893) ve Ahmed Vefik Paşa (öl. 1891) gibi Tanzimat dönemi dilcilerinin sözlüklerinde “ibare-beyan-ıstılah” sözleriyle tanımlanan bu kelime, Arapça sözlüklerde “tabir-mesal-mustalah-terkib” gibi kelimelerle karşılanmıştır (Eyüpoğlu, 1975, s. 5). Esasen Arapçada mesal kavramı hem deyim hem de atasözleri için kullanılmaktadır. Mesal kavramı için de farklı yorumlar yapılmıştır. Mesela İbn Reşîk, “mesal” mefhumunu tarif etmek yerine, onun özelliklerini şöyle anlatmıştır: “Mesal, mesal olarak isimlendirilir, çünkü mesal insan hafızasına benzer, insan onunla teselli bulur, öğüt verir, emreder veya yasaklar. Meselin üç önemli özelliği vardır. Bunlar lafzın kısalığı, anlamın doğruluğu ve teşbihlerin güzelliğidir.” Arap edebiyatının modern dönem yazarlarından biri olan İmîl Nasîf meseli şu şekilde tanımlamıştır: “Şekil ve içerik bakımından beğenilen, böylece insanlar arasında yayılan ve sonra gelenlerin öncekilerden hiçbir değişiklik yapmaksızın naklettiği, ilk söyleyeni bilinmese de ilk ortaya çıkışına sebep olan olaya benzer bir olay olduğunda tekrarlanan özlü sözdür” (aktaran Düzgün & İlhan, 2020, s. 234).

Özetle deyimler; bir toplumun kültür birikimini, ortak değerlerini geçmişten günümüze değin koruyarak yansıtan ve dile zenginlik katan söz öğeleridir. Her toplumun kendine özgü deyimleri

olduğu için bunların çevirisini yapmak her zaman kolay değildir ve bunların kaynak dilden erek dile aktarılmasında da birtakım zorluklar vardır. Mona Baker'a (2001, s. 65) göre; deyimlerin çevirisinde bir çevirmenin karşılaştığı ilk zorluk, onun deyimsel bir ifadeyle uğraştığını fark edememesidir. Her çevirmen, her zaman deyimsel ifadeleri ilk etapta fark edemeyebilir. Çünkü çeşitli deyim türleri vardır. Bunlardan bazıları diğerlerinden daha kolay tanınabilir. Kolayca tanınabilen deyimler, genelde doğruluk koşullarını ihlal eden ifadeleri içerir. Bir deyimi anlamak ne kadar zor ise ve belirli bir bağlamda ne kadar az anlam ifade ederse çevirmenin onun deyim olduğunu anlama olasılığı o kadar yüksek olacaktır. Çünkü tam anlamıyla çevrildiklerinde bir anlam ifade etmedikleri için bu ifadelerin deyim olarak tanınmaları da kolay olacaktır. Ayrıca çevirmenin belli bir bağlamda bir ifadeyi anlayamaması onu bir tür deyimle karşı karşıya kaldığı konusunda uyaracaktır. Eğer bir çevirmen kaynak dildeki deyimlere fazla aşına değilse onun deyimleri yanlış yorumlama ihtimali yüksek olacaktır. Çünkü bazı deyimler yanıltıcıdır, şeffaf görünürler, aynı zamanda da mantıklıdır ve belirli bir anlam ortaya koyarlar. Bu yüzden bunların bağlamdan deyim olduğunu anlamak her zaman mümkün olmayabilir. Bu bakımdan birçok dildeki çok sayıda deyim hem gerçek hem de deyimsel anlamı bulunmaktadır. Deyimlerin kolay tanınabilmesinde bir çevirmenin yaşayacağı diğer bir zorluk; kaynak dildeki bir deyim erek dilde de benzer bir anlama sahipmiş gibi görünmesidir. Esasında o deyim, tamamen veya kısmen farklı bir anlama sahiptir. İşte bu tür deyimler kaynak dildeki deyimlere aşına olmayan çevirmenler için bir tuzak gibidir. Yani kısaca bir deyimi doğru tanıma ve yorumlama becerisi iki önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Baker, 2001, s. 66).

Mona Baker'a (2001, s. 67) göre; bu zorluklar deyimlerde kalıplaşmış ifadelerde olduğundan daha belirgindir. Bir deyim ya da kalıplaşmış ifade tanınıp doğru bir şekilde yorumlandıktan sonra, sonraki adım onun erek dile nasıl çevrileceğine karar vermektir. Her zaman bir deyim ya da kalıp ifadenin erek dilde karşılığı olmayabilir. Bu nedenle doğal olarak erek dilde eşdeğer deyimler ya da ifadeler bulmayı beklemek pek de gerçekçi değildir.

Kültüre özgü öğeler içeren deyimler ve kalıp ifadeler mutlaka çevrilemez değildir. Onu tercüme edilemez yapan ya da tercüme etmeyi zorlaştıran en önemli unsur; bir ifadenin içerdiği belirli öğeler değil, aksine onun taşıdığı anlam ve kültürel bağlamlarla olan ilişkisidir. Bir deyim veya kalıp ifadenin erek dilde benzer bir karşılığı olabilir, ancak kullanım bağlamı farklı olabilir, yani iki ifadenin farklı çağrışımları olabilir. Yazılı kaynaklarda deyimleri kullanma geleneği, kullanılabildikleri bağlamlar ve kullanım sıklıkları kaynak ve erek dilde farklı olabilir (Baker, 2001, s. 67).

Mehmet İli'nin (2016, s. 276) de dediği gibi kaynak dildeki bir deyimi benzer bir düşünce ve yaklaşımla erek dile çevirmek her zaman mümkün değildir. Böyle bir durumda çevirmenin kaynak dildeki deyim anlamını erek dile aktarabilmesi için farklı çeviri yolları bulması gerekebilir. Bu bağlamda dilbilimsel yaklaşımların çeviri konusunda üzerinde durdukları en önemli sorun "eşdeğerlik"tir. Eşdeğerlik; kaynak ve erek dilin aynı durumu farklı biçim ya da yapısal yollarla anlatmalarınıdır. Roman Jakobson, 1959 yılında yayımladığı "*Çevirinin Dilbilimsel Yönleri Üzerine*" başlıklı makalesinde çeviride en büyük problemin eşdeğerlik olduğunu ifade ederek iki farklı dilde kullanılan sözcüklerin semantik açıdan birbirine eşdeğer olamayacağı kanısına ulaşmıştır. Öte

yandan Jacobson, aynı makalede; dillerin farklı olmalarının çeviriyi olanaksız hâle getirmeyeceğine ve anlamın farklı yöntemlerle de verilebileceğine değinmiştir (Gürçağlar, 2014, s. 115).

Anton Popovic “*The Concept Shift of Expression in Translation Analysis*” başlıklı yazısında, çevirinin amacının anlık ve güzel duyusal değerlerin bir dilden diğerine aktarmak olduğunu belirterek biçimsel eşdeğerliğin önemini vurgulamıştır. Popovic, eşdeğerliği; dilsel, dizisel, biçimsel ve metinsel olmak üzere dört grupta sınıflandırmıştır. Buna göre sırasıyla; dilsel eşdeğerlik; sözcük düzeyinde eşdeğerlik anlamına gelir. Sözcüğü sözcüğüne çeviri buna örnek gösterilebilir. Dizisel eşdeğerlik ise; yatay düzlemde söz dizimsel ya da dil bilgisel eşdeğerliktir. Biçimsel eşdeğerlik, çeviride kaynak metnin anlamını koruyarak anlatımla ilgili kimliğini bulmayı hedefler. Yani erek metinle kaynak metin arasındaki işlevsel eşdeğerlik anlamına gelmektedir. Metinsel eşdeğerlik; erek metnin, şekil ve biçim açısından kaynak metinle eşdeğer olması durumudur (aktaran, Yazıcı, 2010, s. 83).

Deyim çevirisinde bu bahsedilen eşdeğerliği sağlama konusunda da Baker (2001, s. 218), edim bilimi; iletişim ortamında taraflar arasında dilin kullanımı olarak tanımladıktan sonra, edimsel eşdeğerliği odak noktasına koymuştur. Buna göre edimsel eşdeğerliği; erek yani çeviri metnin, kaynak metinle bağlaşıklık ve bağdaşıklık açısından tam olarak uyuşması şeklinde değerlendirmiştir. Mona Baker’ın özellikle deyim çevirilerinde ortaya koyduğu çeviri stratejileri ve *Sûdî’nin Gülistân Şerhi*’ndeki Farsça deyimlerin Türkçeye aktarımlarının bu stratejilere göre değerlendirmesi aşağıda verilecektir:

5. MONA BAKER’IN ÇEVİRİ STRATEJİLERİ VE SÛDÎ’NİN GÜLISTÂN ŞERHİ’NDEKİ FARSÇA DEYİMLERİN TÜRKÇEYE AKTARIMLARININ BU ÇEVİRİ STRATEJİLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Strateji kelime anlamı olarak; bir çevirmenin bir metni seçerken ve çevirirken o metne yaklaşımı ve başka bir dile aktarımı sırasında izlediği yöntem anlamına gelmektedir (Gürçağlar, 2014, s. 38). Çeviri tarihine bir bakacak olursak, 16. yüzyılda Sûdî Efendi’nin çağdaşı olan büyük Alman bilgini Martin Luther (öl. 1546) başta olmak üzere, William Tyndale (öl. 1536) daha sonra Etienne Dolet (öl. 1546) ve birçok bilginin Batıda çeviri stratejilerinin gelişmesine katkıda bulunduklarını söyleyebiliriz. Perihan Yalçın (2015, s. 22); Fransız düşünür Etienne Dolet’in “*Bir Dilden Diğer Bir Dile İyi Çeviri Yapma Yolları*” isimli çalışmasında çeviri kuramını ele aldığını ve bu kuramın günümüze kadar geçerliliğini koruduğu beş temel ilkesinden bahsetmiştir. Buna göre; bir çevirmen; özgün eserin içeriğini ve yazarının kastettiği anlamı çok iyi kavramalıdır. İkinci ilkeye göre; çevirmen hem kaynak dile hem de erek dile çok iyi vâkıf olmalıdır. Üçüncü ilkede, çevirmen kelimesi kelimesine çeviriden uzak durmalıdır. Dördüncü ilkede; çevirmen günlük konuşma kullanımlarına yer vermeli ve bunlara erek dilde geçerli karşılıklar bulmalıdır. Buna göre son unsurda; çevirmen çeviri yaparken düzgün bir anlatımla uygun ifadeler kullanmalı ve yazarın üslubunu doğru olarak vermelidir. Bu ilkelere de anlaşılaçağı üzere, Etienne Dolet, 16. yüzyılda bir çeviri kuramı oluşturmuş ve çeviride anlam odaklı çeviriyi benimsemiştir.

Sûdî'nin *Gülistân*'ı şerh ettiği 16. yüzyılda Anadolu sahasında ise; yabancı dil öğretiminde gramer bilgisi veren çeviri yöntemi hâkimdi ve dilbilgisi kuralları ve kelimeler öğretilip metinlerin yabancı dilden anadile ve anadilinden yabancı dile çevirileri yapılıyordu (Yalçın, 2015, s. 46).

Bir deyim ya da kalıp bir ifadenin başka bir dile çevrilebilme şekli çeşitli faktörlere bağlıdır. Bu sadece erek dilde benzer anlama sahip bir deyim bulunup bulunmadığı sorusu değildir. Yani, deyim oluşturulan belirli sözlüksel öğelerin, kaynak metnin başka bir yerinde manipüle edilip edilmediği ve deyimsel ifadenin erek dilde belirli bir kayıta kullanılmasının uygunluğu veya uygunsuzluğu gibi diğer faktörler de önem kazanmaktadır (Baker, 2001, s. 72). Mona Baker bu konuda dört ana stratejinin öneminden bahseder:

5.1. Benzer Anlam ve Benzer Biçimle Çeviri (Tam Eşdeğerlik)

Bu strateji kaynak dildeki deyimle kabaca aynı anlamı taşıyan ve buna ek olarak eşdeğer sözlük öğelerinden oluşan erek dilde bir deyim kullanmayı içerir. Kültürel manada birbiriyle ortak değerlere sahip iki ulusun dilinde bu tür eşleşmeye tesadüf edilse de bu tür bir eşleşme aslında çok nadir olarak elde edilebilir (Baker, 2001, s. 72). Sûdî'nin *Gülistan Şerhi*'nde bu strateji ile uyuşan deyim çevirisi örnekleri aşağıda verilmiştir:

Ser geşte: “Başı dönmüş.”

Sûdî Efendi bu deyim tam eşdeğerlik kapsamında benzer anlam ve benzer biçimde çevirmiştir. Sözlük anlamını verdikten sonra deyim yaygın olan kullanım şeklini vermiştir. Şerh'deki çeviri şöyledir:

Ser geşte: “Vasf-ı terkîbî aksâmındadır. Bi-hasebî'l-lügat başı dönmüş dimekdir, ammâ isti'mâlde mütehayyir ve bî-karar ma'nâsınadır.” (*Gülistan Şerhi*¹, 1675/1700, yp. 10b)

Ber ne-yâyed âvâz: “Ses çıkmamak, haber gelmemek.”

Sûdî Efendi; “ses çıkmamak, haber gelmemek” (Aksoy, 1994, s. 833) anlamında kullanılan bu deyim tam eşdeğerlik kapsamında benzer anlam ve benzer biçimde çevirmiştir. Her kelimenin anlamını verip bazısının Arapça karşılığını verdikten sonra deyim yaygın olan kullanım şeklini vermiştir. Şerh'deki çeviri şöyledir:

Ber ne-yâyed zi-kuştegân âvâz: “Âvâz ve âvâ, zâ ile ve zâsız meşhur, lügatde 'Arabca şavt dirler. Maḥşûl-i beyt: Ma'nâ cihetinde beyt-i evvelîñ maẓmûnını te'kîd idüp buyurur. 'Âşıklar [ma'şûkuñ] maḥtûlleridir, pes maḥtûllerden âvâz çıkmaz ki anı vaşf ideler, ya'nî vaşfına kâdir değiller.” (GŞ, 1675/1700, yp. 16a)

Der-baḥr-i mükâşefe müstağrak şode: “Keşf deryasına dalmak.”

Sûdî Efendi; “başka bir şeyle uğraşamayacak veya başka bir şeyi düşünemeyecek biçimde kendini bir şeye kaptırmak”(Aksoy, 1994, s. 923) anlamına gelen deyim tam eşdeğerlik ile erek dile aktarmıştır. Çeviri, metinde şöyledir:

Der-baḥr-i mükâşefe müstağrak şode: “Maḥşûl-i terkîb: ...'âdetleri üzere daḥi mükâşefe deryâsına müstağrak olmuş idi ya'nî 'âlem-i keşf deryâsına dalmışdı.” (GŞ, 1675/1700, yp. 16a-16b)

Mest kerd: “Mest etmek.”

¹ Metinde bundan sonra GŞ kısaltması ile verilecektir.

Sûdî, “kendinden geçirmek”² anlamına gelen “mest etmek” deyimini tam eşdeğerlikle erek dile çevirmiştir. Şerhteki çeviri şöyledir:

“Mest kerd, mest eyledi ya’nî medhûş u hayrân eyledi dimekdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 17a)

“Ber-ömr-i telef kerde te’essûf mî hordem: Telef ü zâyî‘ eylediğim ömre gussa yerdim.”

“Mahvetmek, yok etmek” anlamında “bir ömrü telef etmek” deyimini ile günümüzde “gussa çekmek, tasa çekmek, husa çekmek, kaygı çekmek” anlamında “gussa yemek” deyimleri tam eşdeğerlikle çevrilmiştir. “Gussa yemek” şekli deyimini eski halidir. Burada da tam bir eşdeğerlik söz konusudur. Öyle ki 16. yüzyılda Farsça horden (yemek) mastarıyla kurulmuş keder, hüznün, tasa anlatan deyimlerin Türkçeye çevirisi genelde yemek eylemi üzerinden olmuştur (Özdemir, 2012, s. 98). Sûdî, deyimlerin ve deyimlerin geçtiği bölümün çevirisini şu şekilde yapmıştır:

“Yek-şeb te’emmül-i eyyâm-ı güzeste mî-kerdem ve “ber-’ömr-i telef-kerde te’essûf mî hordem ve seng-i serâçe-i dil-râ be-elmâs-ı âb-ı dîde mî süftem ve in beythâ-yı münâsib-i hâl-i hod mî goftem. Mahsûl-i fıkra-i erba’a: Bir gece geçmiş eyyâmımı fikr ü mülâhaza eylerdim daği telef ü zâyî‘ eylediğim ‘ömre gussa yerdim daği gönül hânesinün taşını elmâs gibi âb-ı çeşimle delerdim ya’nî zâyî‘ yere telef eylediğim ‘ömrüme nâdim olup şöyle ağlardım ki kara taş gibi pek gönlüme rikât gelüp müte’essir olurdu ve bu gelecek beytleri kendü hâlîme münâsib ü muvâfık söyledim.” (GŞ, 1675/1700, yp. 30b-31a)

V’ân diger puht hem-çünîn hevesi: Heves pişirdi (GŞ, 1675/1700, yp. 33a) Sözcüğü sözcüğüne çeviri yapılmış. “Heves etmek” anlamındadır ve kısmî eşdeğerlik çeviri stratejisi görülmektedir.

Herçi der-dil dâred be-gûyed: “Gönlünde olanı söylemek.”

Sûdî Efendi bu deyimini erek dile aktarırken yine benzer anlam ve benzer biçim çeviri stratejisini uygulamıştır. Çeviri metinde şu şekildedir:

“Herçi der-dil dâred bigûyed: Her nesne ki gönlünde tutar anı söyler, hâşılı gönlüne geleni diline getirür.” (GŞ, 1675/1700, yp. 65a)

Zi-gûş penbe birûn âr u dâd-ı halk bidih: “kulaktan fitil/pamuk/pembe çıkarmak.”

“Zi-gûş penbe birûn âr u dâd-ı halk bidih: Kulağından gâflet penbesini çıkar ve halkın ‘adl ü inşâfını vir, ya’nî eliñ altında olanlara ‘adâlet eyle ve inşâf göster.” (GŞ, 1675/1700, yp. 95b)

Burada verilen deyim; Divan şairlerinin sıklıkla kullandıkları ve oldukça farklı şekillerde yorumlanabilecek zengin bir anlam çerçevesine sahip “kulaktan fitil/pamuk/pembe çıkarmak” deyimini anlamında, benzer anlam ve benzer biçim çeviri yöntemiyle çevrilmiştir. Deyimin ilk anlamının; mecaz anlam ve gerçek anlam bağlamında kulağın açılması, sözün muhatap tarafından dikkat ve özenle dinlenmesi olduğu söylenilebilir (Öztürk, 2019, s. 44).

“Âheng-i da’vet-i û kerdend: Anıñ da’vet ü ziyâfetine kaşd eylediler” (GŞ, 1675/1700, yp. 233b-234a) “Davet etmek” anlamında olan deyimini karşılığı benzer anlam ve benzer biçimle yani tam eşdeğerlikle çevrilmiştir.

Serkeş: “Baş çekmek.”

“Herhangi bir konuda önde gitmek, önyak olmak” (Aksoy, 1994, s. 617) anlamında kullanılan “baş çekmek” deyimini Sûdî, tam eşdeğerlikle erek dilde kullanmıştır. Deyimin anlamı metinde şu şekilde verilmiştir.

² <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 22.07.2023)

“Serkeş, vaşf-ı terkîbîdür: Bi-haseb-i lügat, baş çekici dımeğdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 392a)

“Gûş mâl: Lügatde kulağ burmağdır.” (GŞ, 1675/1700, yp. 72b)

“Gûş mâl: Vaşf-ı terkîbîdir, kulağ ovucu ma’nâsına; ammâ isti’mâlde kulağ burmağ ma’nâsınadır, hâşılı; te’dîbden kinâyet iderler, bunda burıcı burmağ ma’nâsına.” (GŞ, 1675/1700, yp. 191b)

“Kulağını burmak” ya da günümüzde çoğunlukla “kulağını bükmek” olarak kullanılan deyim; “bir durum ya da sorun karşısında bir kimseyi uyarmak, dikkatli davranmasını istemek ve hafif bir ceza vererek uyarmak” (Aksoy, 1994, s. 943) anlamlarına gelir. Sûdî, bu deyimın çevirisinde tam eşdeğerlik çeviri yöntemini uygulamıştır.

“Mecâl-i dem zeden nedâşt: Nefesini urmağa mecâlî yok idi, hâşılı hîç tekellüme kudreti yok idi.” (GŞ, 1675/1700, yp. 286b)

Burada Sûdî, kaynak dildeki deyimı erek dile önce sözcüğü sözcüğüne çevirmiş sonra da tam eşdeğerlik sağlayarak “tekellüme kudreti yoktu” şeklinde, yani günümüzde “bir şeye mecali kalmamak” anlamında çevirmiştir. Kaynak dilde “dem zeden”nin birinci anlamı nefes almak, ikinci anlamı ise konuşmaktır³.

“Be-dest âheg-i taft kerdem hamîr / Bih “ez-dest ber-sîne pîşi emîr”: Elle kızmış kireci yoğurmağ, ya’nî hamîr idüp yoğurmağ beg ve pâdişâh önünde eli sîne üzre koyup turmağdan yegdir, ya’nî ekâbir hıdmetinde el kavuşdurup ayağ üzre turmağdan kızmış kireci elle karışdurup yoğurmağ yegdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 150b)

Burada Sûdî aslında geçen deyimı tam eşdeğerlikle erek dile çevirmiştir. Ancak günümüzde bu deyimı artık; “saygı gösterilen kimse karşısında el kavuşturmuş” anlamı veren, “el pençe divan durmak” (Aksoy, 1994, s. 726) deyimı ile karşılıyoruz.

Da’veteş-râ icâbet kerdem: “Davete icabet etmek.”

“Çağrılı olduğu yere gitmek”⁴ anlamında kullanılan bu deyim, kültür olarak birbiriyle benzerlikler bulunan kaynak ve erek dilde sağlanabilen tam eşdeğerliğe bir örnek durumundadır. Deyimin çevirisi metinde şu şekildedir:

“Da’veteş-râ icâbet kerdem ve hâceteş-râ ber-âverdem: Da’veteş, şîn yine bendeye râcî’dir iki fıkra da bile ber-âverdem; hâşıl eyledim dımeğdir. (GŞ, 1675/1700, yp. 14b) Mağşûl-i terkîb: Da’vetini kabûl eyledim ve hâcetini hâşıl eyledim.” (GŞ, 1675/1700, yp. 15a)

5.2. Benzer Anlam Fakat Farklı Biçimle Çeviri (Kısmî Eşdeğerlik)

Erek dilde, kaynak deyim ve ifadeye benzer bir anlama sahip, ancak farklı sözlük öğelerinden oluşan bir deyim veya sabit bir ifade bulmak çoğu zaman mümkündür. Kaynak dildeki deyimın erek dilde bir karşılığı vardır, ancak erek dilde bu deyim farklı sözcük öğelerinden oluşabilir. Başka bir deyişle bu stratejide kaynak ve erek dilde aynı anlama sahip olan iki deyimın farklı sözcüklerle karşılaşma durumu söz konusudur (Baker, 2001, s. 74). Tespit edilebildiği kadarıyla *Gülistân Şerhi*’nde bu strateji yöntemiyle çevirisi yapılan deyimler şunlardır:

³ <https://vajehyab.com/dekhoda/%D8%AF%D9%85%D8%B2%D8%AF%D9%86?q=%D8%AF%D9%85%20%D8%B2%D8%AF%D9%86> (erişim 22.07.2023)

⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 22.07.2023)

Perîşân-rûzgâr: “Ahvâl ü etvârı perîşân.”

“Acınacak duruma gelmek, dağılmak, düzeni bozulmak” (Saraçbaşı, 2010, s. 966) anlamına gelen bu deyim erek dile benzer anlam ama farklı bir biçimde çevrilmiştir. Metinde deyimın çevriliş şu şekilde verilmiştir:

“Perîşân-rûzgâr, vaşf-ı terkîbî aksâmındandır. Perîşân ve perâgende; kâf-ı ‘Acemiyle, tağınuk dımeğdir. Rûzgâr; hilâf-ı kıyâs üzre eyyâm u zamân ma’nâsınadır. Perîşân-rûzgârdan murâd, ahvâl ü etvârı perîşân dımeğdir ve izâfetleri beyânıyyelerdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 13b)

Püşti-bân: “Arka saklayıcı.”

Türkçede “arka bulmak”⁵ anlamına gelen bu deyim Sûdî, “arka saklayıcı” şeklinde benzer anlam farklı bir biçimle çevirmiştir. Önce kelimenin lügat karşılığını vermiş, kelimede geçen bir gramer bilgisinden bahsettikten sonra bi-hasebî’l-lügat ifadesiyle deyimsele ifadenin karşılığını erek dile kısmî eşdeğerlik stratejisiyle aktarmıştır:

“Püşti-bân: Püşt arğadır ve yâ muğhemdir, zarûret-i kâfiye içün yâ-yı nisbet olmak da kâbildir ba’zı te’vîlle ve bân, edât-ı fâ’ildir -ci ma’nâsına. Niteki derbân kapıcı ve şütürbân deveciye dirler. Türkîde ba’zı binâlara püştvân didükleridür. Bi-haseb-i lügat arğa şaklayıcıdır, ammâ bunuñ gibi yerlerde zahîr ve sened murâddır.” (GŞ, 1675/1700, yp. 12b)

Bâzeş bihâned: “Bağışlanmasını istemek.”

Türkçede “affını dilemek”(Saraçbaşı, 2010, s. 35) anlamında kullanılan deyim, benzer anlam ve farklı biçimde çevrilmiştir. Deyimin şerhteki çevirisi şu şekildedir:

“Bâzeş bihâned: Bâz, bunda güneş mâ’nâsınadır ve şîn-i zamîr bende-i güneşkâra râci’dir. Biğ’âned, fi’l-i emr-i müfred-i müzekker gâ’ib, ya’nî taleb-i mağfiret ü gufrân eyleye.” (GŞ, 1675/1700, yp. 14b)

Be-hâtır dâşten: “Hatırında tutmak.”

Günümüzde “unutmamak” anlamında kullanılan “hatırında tutmak”(Saraçbaşı, 2010, s. 579) deyimini Sûdî Efendi, erek dilde benzer anlam ve farklı biçim yani kısmî eşdeğerlik çeviri yöntemiyle çevirmiştir. Şerhte çevirisine yer verilen deyim erek dile şu şekilde çevrilmiştir:

“Be-hâtır dâştem: Be-hâtır bâ, harf-i zarf ve hâtır, gönle düşen nesne ve bir mîm-i mütekellim muğadderdir dâştem karînesiyle. Dâştem, fi’l-i mâzî-i mütekellim-i vahde ki, harf-i beyân, ya’nî hâtırda dutduğunu beyân ider.” (GŞ, 1675/1700, yp. 16b)

Der-hem üftâde: “Birbirine düşmek.”

“Araları açılmak, aralarında anlaşmazlık çıkmak, ilişkileri bozulmak” (Saraçbaşı, 2010, s. 118) anlamında kullanılan deyim erek dile kısmî eşdeğerlik (benzer anlam ve farklı biçim) çeviri stratejisi ile aktarılmıştır. Deyimin çevirisi metinde şöyledir:

“Cihân “der-hem üftâde” çu mûy-ı zengî: Der-hem, karış murış dımeğdir. Mağşûl-i beyt: Şehr-i Şîrâz’dan taşra gitdim, ya’nî terk-i diyâr idüp iğtirâb eyledim. Etrâküñ cevri ü zûlmünden ki gördüm cihân halkı birbirine düşmüş ya’nî karış murış ve herc ü merc olmuş zengî saçı gibi.” (GŞ, 1675/1700, yp. 28a)

Her dem ez-’ömr mî reved nefesi: “Ömür tüketmek.”

⁵ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 22.07.2023)

Sûdî, günümüzde “ömür tüketmek, hayatının sonuna yaklaşmak” (Saraçbaşı, 2010, s. 939) anlamına gelen deymi kısmî eşdeğerlik çeviri stratejisi ile erek dile çevirmiştir. Deyimin çevirisi şerhte şöyle yapılmıştır:

“Her dem ez-‘ömr mî reved nefesi: Maḥşûl-i beyt: Her an ve her zamân ‘ömründen bir nefes gider. Sâ‘at be-sâ‘at ‘ömrüm eksilüp az olmadadır çünkü baḳiyye-i ‘ömrüme nazar idem gördüm ki çok kalmadı, ya‘nî ‘ömrün çoğı gidüp azı kalmış gördüm.” (GŞ, 1675/1700, yp. 31b)

Bâz dâred piyâde-râ zi-sebîl: “Yoldan çevirmek.”

“Gideni durdurmak, gitmesine engel olmak”⁶ anlamına gelen “yoldan çevirmek” deymi kısmî eşdeğerlikle çevrilmiştir. Şerhteki çeviri şu şekildedir:

“Ḥ‘âb-i nûşîn-i bâmdâd-ı rahîl / Bâz dâred piyâde-râ zi-sebîl”: Bâz dâred, dârîdenden fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ibdir. Dâştenden değil. Bi-ḥasebi‘l-isti‘mâl mâni‘ olur dimekdir. Maḥşûl-i terkîb: İrtihâl şabahının ya‘nî göç irtesinin tatlı uykusu piyadeye yoldan mâni‘dir ya‘nî yola gitmekten alıkor.” (GŞ, 1675/1700, yp. 32b)

Rûy derhem keşîden: “Yüzünü buruşturmak.”

“Rahatsız olduğunu, hoşnut olmadığını, öfke duyduğunu yüz ifadesiyle belli etmek” (Saraçbaşı, 2010, s. 1249) anlamı taşıyan “yüzünü buruşturmak” deymi şerhte kısmî eşdeğerlikle çevrilmiştir. Deyim, metinde şu şekilde erek dile aktarılmıştır:

“Rûy derhem keşîdeñ: Ma‘nâsı yüzini purtardı ve buruşdurdı dimekdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 76a)

ez-pây der-âmeden: “Elden ayaktan düşmek.”

Sûdî Efendi, “yaşlılıktan veya hastalıktan dolayı gücünü kaybetmek, yürüyemez, iş göremez olmak” (Saraçbaşı, 2010, s. 419) anlamını taşıyan “elden ayaktan düşmek” deyimini; ez-pây der-âmeden; “ayaktan düşmek” şeklinde çevirmiştir. Bu deyim çevirisinde benzer anlam, farklı biçimle (kısmî eşdeğerlilik) yöntemini uygulamıştır. Deyim metin içinde şu şekilde geçmektedir:

“Ki ger zi-pây der-âyed keseş negîred dest: Ayaḳdan düşüp zelle vü laḡziş vâḳi‘ olursa, ya‘nî rûzgârdan başına bir muşîbet gelürse kimse elini tutmaz.” (GŞ, 1675/1700, yp. 95a)

be-cân âmede bûdend: “canından bezmek veya bıkmak, usanmak.”

Sûdî, “ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak” (Saraçbaşı, 2010, s. 278) anlamı veren “canından bezmek veya bıkmak, usanmak” olan deymi benzer anlam ve farklı biçimle şu şekilde çevirmiştir:

“Gürûhî dervîşân ez-cevr-i fâḳa “be-cân âmede bûdend” (GŞ, 1675/1700, yp. 233b): “Bir bölük dervîşler faḳr cevrinden cândan uşanmışlar idi.” (GŞ, 1675/1700, yp. 234a)

5.3. Açıklama veya Yorumlama Yoluyla Çeviri

Mona Baker’ın (2001, s. 74-75) açıklama ya da yorumlama olarak adlandırdığı bu yöntem; erek dilde bir eşleşme bulunamadığında veya kaynak ve erek dillerin üslup tercihlerindeki farklılıklar nedeniyle erek metinde deyimse dil kullanılmasının uygun olmadığı durumlarda deyimleri çevirmenin en yaygın yoludur.

⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 23.07.2023)

Bu çeviri yönteminde bahsedilen deymi ya da ifadeyi açıklayan bir kelime bulunamayabilir, bu da kültürel öğelerin aktarılmasında eksiklikler yaşanmasına sebep olabilir. Erek kültürde bulunmayan ifadelerin aktarılması sırasında çeviri, kelime kelime yapılırsa ifadenin kaynak dildeki anlamı bozulabilir. Bu nedenle bu tür çevirilerde anlamın bozulmaması için çevirmen, uygun kelimelerle çeviriye süsleyebilir; ancak çevirmenin hem çevrilen dili hem de kültürü doğru aktarabilmesi için kaynak ve erek dili bildiği kadar kültürlerini de yakından tanınması gerekmektedir (Yalçın ve Büyüksaraç, 2017, s. 820).

Sûdî Efendi de zaman zaman şerhinde deyimlerin anlamlarını erek dil Türkçeye aktarırken bu çeviri yöntemini kullanmıştır. Metinde bu yöntemle çevrildiği tespit edilebilen deyimlere birkaç örnek verilebilir:

Be-tehayyür mensûb: “Hayrete düşmek.”

Sûdî, “hayrete (hayretlere) düşmek, şaşakalmak, şaşırarak” (Saraçbaşı, 2010, s. 590) anlamına gelen “be-tehayyür mensûb” deyimini erek dile aktarırken açıklama çeviri kuramını uygulamıştır. Deyimin çevirisi metinde aşağıdaki şekilde verilmiştir:

“Vâşîfân-ı hilye-i cemâleş “be-tehayyür mensûb”: Be-tehayyür bâ, harf-i şıla. Tehayyür, tefe’ül bâbından maşdardır mütehayyir olmak ve hâşılı hayret mensûb. Maşşûl-i terkîb: Daği Hudânîñ güzelliğini bezegini ya’nî güzelligini vaşf idiciler hayrete mensûblardır ya’nî mütehayyir olup söyleyicilerdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 15b)

Dâmenem ez-dest be-reft: “Beni benden almak.” Bu deyimın çevirisi erek dile açıklama yöntemiyle çevrilmiştir. “Bir şeyden çok etkilenmek” anlamı veren “beni benden almak” deymi anlam olarak aynı olsa da biçim açısından farklılık vardır. Çeviri, metinde şu şekildedir:

“Çün be-resîdem bûy-ı gulem çünân mest kerd ki “dâmenem ez-dest be-reft”: Maşşûl-i terkîb: Çünkü dıraht-ı güle vâşıl oldum, bûy-ı gül beni şöyle mest ü medhûş ve vâlih ü hayrân eyledi ki dâmen elimden gitdi, ya’nî baña bir hâl oldu ki gül değil dâmen bile yedimden gitdi. Hâşılı, baña vuşlat müyesser oldu; ammâ andan haber virmeğe mâlik değilim; zîrâ beni benden aldılar.” (GŞ, 1675/1700, yp. 17a)

Âşârem ez-âftâb meşhûrter est: “Şöhret bulmak.” “Ün kazanmak, tanınmak” (Saraçbaşı, 2010, s. 1078) anlamı veren bu deyim, açıklama-yorumlama çeviri yöntemiyle erek dile aktarılmıştır. Metinde çeviri şu şekildedir:

“Âşârem ez-âftâb meşhûrter est: Benim âsârım ya’nî te’lîfât u taşnîfâtım hâşılı nazm u nesrim âftâbdan meşhûrtağdur ya’nî tamâm-ı dünyâda şöhret bulmuştur.” (GŞ, 1675/1700, yp. 23a)

Dil-âvîz: “Meftun etmek.”

Sûdî, dil-âvîz (gönül asıcı) deyimini; “birini veya bir şeyi kendine bağlamak”⁷ anlamı veren “meftun etmek” deyiminde açıklama çeviri yöntemini kullanarak çevirmiştir. Deyim metin içinde şu şekilde erek dile aktarılmıştır:

“Ki ez-bûy-ı “dil-âvîz”-i tu mestem: Bûy-ı dil-âvîz, mevşûfla şıfatdan müterekkib tavşîfden terkîbdır, ammâ dil-âvîz vaşf-ı terkîbdır âvîziden âvîhtenden değil. Bi-haseb-i lûgat, gönül aşıcı dımeğdir ammâ isti’ mâlde gönüle müte’ allık ve mâ’il ve meftûn olmağdan ta’bîrdır. Zîrâ seniñ gönli

⁷ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 24.07.2023)

kendiye veyâ gönlümü kendine müte'allık u meftûn idici bûyuñdan mest oldum. Hâşılı seniñ kokuña müte'allık u meftûn oldum." (GŞ, 1675/1700, yp. 24a)

Demî çend goftem ber-ârem be-kâm: "Ömür sürmek." Sûdî, bu deyim'in çevirisinde "iyi ve rahat yaşamak" (Aksoy, 1994, s. 996) anlamına gelen "ömür sürmek" deyim'inin karşılığını vermiştir. Dem, nefes demektir. Kâm: Murad demektir. Ber-ârem: Çıkarayım. Bu ifade birebir çevrildiğinde erek dilde bir anlam vermemektedir. Sûdî, burada kaynak dildeki ifadeleri çıkararak erek dildeki kültüre uygun bir deyim kullanması sebebiyle bu deyimde açıklama yoluyla çeviri yöntemini kullanmıştır. Metinde deyim'in çevirisi şu şekilde verilmiştir:

"Demî çend goftem ber-ârem be-kâm: Maḥşûl-i beyt: Didim ki birkaç nefes murâdumca getürem, ya'nî çıkaram yâḥud ağzına getürem. Hâşılı, birkaç zamân yaşayam 'ömr sürem." (GŞ, 1675/1700, yp. 324b)

'Özreş binih er koned be-'ömrî sitemi: Eğer sana biri "cefa ederse", sen de ondan "yüz çevirme."

Sûdî, her zamanki gibi kendi üslubu gereği her bir kelimenin anlamını ve gramer bilgisi vermekte daha sonra da erek dilde buna en uygun deyim'i vermektedir. Burada da kelimesi kelimesine çevrildiğinde erek dilde uygun bir anlam ifade etmemektedir. Eğer sana biri "cefa ederse", sen de ondan "yüz çevirme" şeklinde açıklama-yorumlama stratejisini uygulamıştır. Deyim'in erek dile aktarımı şu şekildedir:

"'Özreş binih er koned be-'ömrî sitemi: 'Özreş binih, anı ma'zûr tut dimekdir. Er, edât-ı şart egerden muḥaffef. Bâ, ḥarf-i zarf ve 'ömr, bunuñ gibi yerlerde zamân ma'nâsınadır ve yâ, ḥarf-i vahdet. Ol kimesne ki saña her dem ve her sâ'at bir nev' kerem ü iḥsânı vardır, ya'nî dâ'imâ saña luṭf u iḥsânı vâsıl ola anı ma'zûr tut ve ḥâtırın perîşân tutma. Eğer saña bir zamân bir cefâ iderse ḥâşılı nice luṭf u iḥsânın gördüğüñ kimesneniñ bir cefâsı sebebiyle andan rû-gerdân olup terk-i vefâsın eyleme." (GŞ, 1675/1700, yp. 135b-135a).

5.4. Çıkarma Yoluyla Çeviri

Bazen üslup farklılıkları, yakın bir eşleşme bulunamaması veya anlamın kolayca yorumlanamaması nedeniyle bir deyim metinden tamamen çıkarılabilir. Bu strateji, çevirmenin kaynak dilde geçen ve erek dilde bulamadığı bir ifadeyi ihmal etmesine veya o ifade üzerinde oynamasına imkân sağlayan bir stratejidir. Bu çeviri yönteminin kullanılmasının ana nedeni kaynak metnin ağırlığını ortadan kaldırmak, erek dildeki kültürel öğeleri daha belirgin hale getirerek erek metnin hedef kitle tarafından daha rahat okunabilmesini sağlamaktır (Yalçın & Büyüksaraç, 2017, s. 820). Sûdî Efendi, *Gülistân Şerhi*'nde Farsça deyimlerin Türkçe karşılıklarını verirken çıkarma yönteminden de istifade etmiştir. Bunun birkaç örneği aşağıda verilmiştir:

Her ki dest ez-cân be-şûyed: "Canından geçmek."

Sûdî; burada önce sözcüğü sözcüğüne çeviri yaptıktan sonra, deyim'in anlamını verirken "canından nâ-ümid ola yani; hayatından kat-ı reca eyleye" ifadesiyle "canından geçmek" yani günümüzde kullanılan bir anlamda çeviri yapmıştır. Aynı zamanda kaynak dilde yer alan (dest-el), (şûyed-yıkar) ibarelerini çıkararak Mona Baker'ın çıkarma yöntemiyle örtüşen bir çeviri stratejisi uygulamıştır. Deyim'in erek dildeki karşılığı şu şekilde verilmiştir:

“Her ki dest ez-cân be-şûyed: Maḥşûl-i fıkrateyn: Her kimse ki elini cânından yuya, ya’nî cânından nâ-ümîd ola ya’nî ḥayâtından kaṭ’-ı recâ eyleye.” (GŞ, 1675/1700, yp. 65a)

Ser be-ceyb-i tefekkür fûrû bord: “Düşünceye dalmak.”

“Derin derin düşünmek” (Saraçbaşı, 2010, s. 401) anlamında olan “düşünceye dalmak” deyiminin karşılığıdır. Kelime kelime çevrilecek olursa “başını düşünceye doğru aşağı itti” gibi bir anlam çıkmaktadır. Sûdî’nin şerhte (baş-düşünce) kelimelerini çıkararak uygulamış olduğu çeviri yöntemi, Mona Baker’ın çıkarma yöntemiyle uyguladığı çeviri kuramıyla örtüşmektedir. Deyimin çevirisi metinde şu şekildedir:

“Ser be-ceyb-i tefekkür fûrû bord: Murâd ṭaldı dimekdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 169a)

Ser ez-muvâfaḳat bâz zedem: “Yüz çevirmek.”

Kelime kelimesine çevrildiğinde; “başımı onlara muvâfaḳat eylemekten geri vurdum” gibi bir anlam çıkmakta ve erek dilde bu cümle bir anlam ifade etmemektedir. Sûdî, ilk önce deyimi sözcüğü sözcüğüne çevirmiş daha sonra çıkarma çeviri stratejisini kullanarak “irâz eylemekten kinâyetdir” yani günümüzdeki anlamıyla “yüz çevirmek” deyiminin karşılığını vermiştir. Deyimde geçen (ser-muvâfaḳat) kelimeleri erek dilde çıkarılmıştır. Deyimin karşılığı metinde şu şekildedir:

“Ser ez-muvâfaḳat bâz zedem: Başımı anlara muvâfaḳat eylemekden girü urdum. İrâz eylemekten kinâyetdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 234a)

“Dest pîş-i sifle me-dar: “İhtiyaç duyma, ihtiyaç arz eyleme.”

Sûdî, “bir şeyi veya kimseyi gerekli sayma” (Saraçbaşı, 2010, s. 638) anlamında olan “ihtiyaç duymak” deyimini “ihtiyaç arz eyleme” şeklinde çıkarma yöntemi ile çevirmiştir, çünkü deyimde geçen (dest-pîş-sifle) kelimeleri erek dilde çıkarılmıştır:

“Dest pîş-i sifle me-dar: Eliñi alçaḳ öñine ṭutma ya’nî ihtiyâc ‘arz eyleme dimekden kinâyetdir.” (GŞ, 1675/1700, yp. 234a)

“Dem fûrû besten: Dem bunda, nefesdür. Fûrû, bunuñ gibi yerlerde maḥz-ı te’kîd. Nefes bağlamak terk-i tekellûmden kinâyetdir goften ḳarînesiyle.” (GŞ, 1675/1700, yp. 40b)

Sûdî Efendi, erek dilde “nefes bağlamak” anlamında; önce tam eşdeğerlikle çevirdiği deyimi, daha sonra çıkarım yoluyla “terk-i tekellûm” olarak çevirmiştir.

SONUÇ

Sûdî lakabıyla meşhur olan Bosnalı Sûdî, 16. yüzyılın en meşhur ve en velut şârihlerinden biridir. Zamanının önemli isimlerinden Farsça dersler alarak Fars dili ve kültürünü öğrenme fırsatı bulmuştur. İlim öğrenmek için hayatının büyük bir kısmını seyahatlerle geçirmiştir. Onun şu ana kadar tespit edilen kendi kaleminden çıkmış telif bir eserine rastlanılamamıştır, o daha çok edebiyat ve dilbilgisi alanında yazılan önemli eserleri şerh ve tercüme etmiştir. Şerh ettiği önemli eserler arasında; İranlı şeyh Sâ’dî-i Şîrâzî’nin Salgurlu hanedanı atabeylerinden Ebu Bekir b. Sa’d b. Zengi adına 1258 yılında yazdığı *Gülistân* da bulunmaktadır. O dönemde eserler okuyucular tarafından rahatlıkla anlaşılamadığında, müellifler; eserlerinde konuyla ilgisi olmayan temel bilgilere dair açıklamalarda bulunmadığında ve okuyucuların; o temel bilgileri öğrenmeden yazılan eseri anlamayacağı düşünüldüğünde veya eserlerde yoruma muhtaç veya mecâzi ifadelerin bulunması gibi nedenlerle eserlerin şerhine ihtiyaç duyulmuştur.

Sûdî'nin *Gülistân*'ı şerh ettiği 16. yüzyılda, yabancı dil öğretiminde gramer bilgisi veren çeviri yöntemi hâkimdi ve dilbilgisi kuralları, kelimeler öğretilip metinlerin yabancı dilden anadile ve anadilinden yabancı dile çevirileri yapılıyordu. 16. yüzyılda Sûdî Efendinin çağdaşı olan büyük Alman bilgini Martin Luther başta olmak üzere, William Tyndale ve Etienne Dolet birçok bilgin Batıda çeviri stratejilerinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. O dönemde bu bilginler, bir çeviri kuramı oluşturmuş ve çeviride anlam odaklı çeviriyi benimsemiş, çevirmenin kaynak ve erek dile hâkim olması ve çeviri metnin hedef kültürdeki tam ve doğru karşılığını bulması gerektiğini vurgulamıştır. Sûdî de o dönemde oluşturulan çeviri kuramları doğrultusunda çeviride anlam odaklı çeviriyi benimsemiş ve şerh çalışmalarında çeviriye başlamadan önce her kelimeyi dilbilgisi, söz varlığı ve belagat gibi yönlerden incelemiştir. Kullandığı bu yöntemle her yönden anlam bütünlüğüne ulaşmayı hedeflemiştir.

Eserler şerh edilirken veya başka bir dile aktarılırken birtakım söz varlıklarının çevirisi konusunda bazı zorluklar yaşanmaktadır. Bu söz varlıklarından olan deyimler; bir milletin kültür birikimini, ortak değerlerini geçmişten günümüze kadar koruyarak yansıtan ve dile zenginlik katan söz ögeleridir. Deyimler, konuşma dilinin yanı sıra manzum ve mensur eserlerde oldukça sık karşımıza çıkmakla beraber pek çok divan şairi de şiirlerinde kültürlerinin bir parçası sayılan deyimleri sıklıkla kullanmışlardır.

Bu çalışmada Sûdî'nin *Gülistân Şerhi*'nde Farsça deyimlere verdiği Türkçe aktarımların Mona Baker'ın deyimlerin çevirisi ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu stratejilerinden yola çıkılarak bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bağlamda, Sûdî'ye göre kelimenin iki anlam katmanı vardır. Sûdî, ilk aşamada kelimenin gerçek yani sözlük anlamını "bi-hesabî'l-lügat" ifadesiyle vermiştir, ikinci aşamada ise, erek dildeki en uygun anlamı "isti'mâl" ibaresi ile aktarmıştır. Sûdî Efendi'nin şerh çalışmalarında uygulamış olduğu yöntemi deyim çevirilerinde de görmekteyiz. Sûdî, *Gülistân* için kaleme aldığı şerhinde deyimleri daha çok anlatımı zenginleştirmek için kullanmıştır. Deyimleri kaynak dilden erek dile aktarırken ilk olarak deyim oluşturarak her sözcüğün anlamını vermiş, daha sonra gramer bakımından bir durum söz konusu ise, onunla ilgili ayrıntılı bilgi de vermiştir. Sûdî Efendi, "mahsûl-i beyt, mahsûl-i rubâi, mahsûl-i mısra, mahsûl-i fıkra, mahsûl-i kelâm, mahsûl-i terkîb, ma'nâ-yı terkîb, hâsıl-ı terkîb" başlıkları altında bazen sözcüğü sözcüğüne çeviri yapıp, daha sonra söz konusu deyim o dönemde kullanım şeklini vermiştir. Bunu yaparken daha çok tam ve kısmî eşdeğerlik çeviri stratejisini uyguladığı tespit edilmiştir. Burada deyimsef ifade ve ibarelerin diğer anlam katmanlarını "yâ'nî", "hâsıl" ve "murâd" kelimelerini kullanarak erek dile aktarmıştır. Bazen deyim sözcüğü sözcüğüne çevirdikten sonra o dönemdeki kullanımını her zaman vermediği yani diğer anlam katmanlarına girmedeği tespit edilmiştir. Açıklama ve çıkarma çeviri stratejileri de metinde tespit edilmiştir.

Sûdî'nin *Gülistân*'a yaptığı şerh çalışmasında deyimlere anlam verirken tamamen kendi üslubu gereği kullandığı stratejilerin, aslında 20. yüzyıla gelindiğinde Mona Baker tarafından kuralları belirlenmiş çeviri stratejilerinin temelini oluşturduğu yargısına varılabilir.

KAYNAKÇA

- Açar, Bedriye Gülay (2017). İki Şerh Arasında: Sûdî ve Şem'î'nin Bostân Şerhlerindeki Şerh Tekniğine Mukayeseli Bir Bakış. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57, 1-15.
- Aksoy, Ömer Asım (1994). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. (cilt I). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Baker, Mona (2001). *In Other Words: A Course Book on Translation*. New York: Routledge.
- Canpolat, Hülya (2006). *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Canpolat Taşçı, Hülya (2014). "Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler." *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*. İstanbul: Klasik Yayınları. (s. 72-97).
- Ceylan, Ömür (2000). *Türkçe Manzume Şerhleri ve Şârihleri. Tasavvufi Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Düzgün, Osman & İlhan, Sadiye (2020). Corci Zeydan'ın Selâheddîn Eyyubî Romanındaki Deyimlerin Türkçe Çevirilerinin Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi. *Nüsha*, 50, 229-258.
- Elbir, Bilal (2014). "Aynı Yüzyılda Yaşamış İki Şârihin Şerh Anlayışlarının Mukayesesi (Sûdî-i Bosnevî ve Sürûri). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*. İstanbul: Klasik Yayınları. (s. 295-307).
- Elçin, Şükrü (1992). "Deyim". *Türk Dünyası El Kitabı*. (cilt III). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. (s. 354).
- Eyüpoğlu, E. Kemal (1975). *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir (2014). *Çevirinin Abc'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Hoca, M. Nazif (1980). *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risâle'nin Metni*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İli, Mehmet (2016). Strategies Used in Translation of English Idioms into Turkish in John Steinbeck's "of Mice and Men" Novel. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 274-282.
- Karaismailoğlu, Adnan (2004). *Gülistan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kartal, Ahmet (1999). *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri-Edebi Açından-(XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Öz, Yusuf (1999). *Tuhfe-i Şâhidi Şerhleri*. Konya.
- Özdemir, Hakan (2012). Günümüze Göre Sehî Bey Dîvânı'ndaki Arkaik Unsurlar. *Karadeniz*, 15, 89-99.
- Öztürk, Erdem Can (2019). Divan Şiirinde Kulakla İlgili Deyimler ve Anlam Çerçevesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66, 37-82.
- Sa'dî-i Şîrâzî (1937). *Gülistân-ı Sa'dî*. Muhammed Ali Furûğî (Haz.). Tahran: İntişârât-ı Burûhîm.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü (I-II)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sûdî (1834). *Şerh-i Divân-ı Hâfız* (cilt I-III). İskenderiye.

- Sûdî (1870). *Şerh-i Gülistân*. İstanbul.
- Sûdî (1871). *Şerh-i Bûstân (cilt I-II)*. İstanbul: Matbaatü'l-Âmire.
- Sûdî (1675/1700). *Şerh-i Gülistân*.
- Şemseddin Sâmî (1899). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet (İstanbul): İkdâm Matbaası.
- Şensoy, Sedat (2010). "Şerh". *TDV İslam Ansiklopedisi* (cilt XXIII). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (s. 556).
- Yalçın, Perihan (2015). *Çeviri Stratejileri, Kuram ve Uygulama*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yalçın, Perihan & Büyüksaraç, Zeynep (2017). Analysis of Proverbs and Expressions Converted According to Mona Baker's Strategies. *International Journal of Languages' Education and Teaching*. 5(4), 817-829.
- Yazıcı, Mine (2010). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yazıcı, Tahsin (1996). "Gülistân". *TDV İslam Ansiklopedisi*. (cilt. XIV). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (s. 240-241).
- Yekbaş, Hakan (2008). Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 189-217.
- Yerdemir, Fatih (2016). *Sûdî'nin Gülistân ve Bûstân Şerhlerinde Şerh Yöntemi ve Söz Varlığı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yerdemir, Fatih (2019). Sûdî'nin Gülistân ve Bostân Şerhlerinde Türkçe Deyimler. *Bilig*, 90, 191-214.
- Yerdemir, Fatih (2020). Hâfız Divanı'nın İlk Gazeline 16. Yüzyıl Şârihleri Tarafından Yapılan Şerhlerin Kıyaslanması. *Nüsha*, 51, 57-96.
- Yılmaz, Ozan (2008). *16. yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

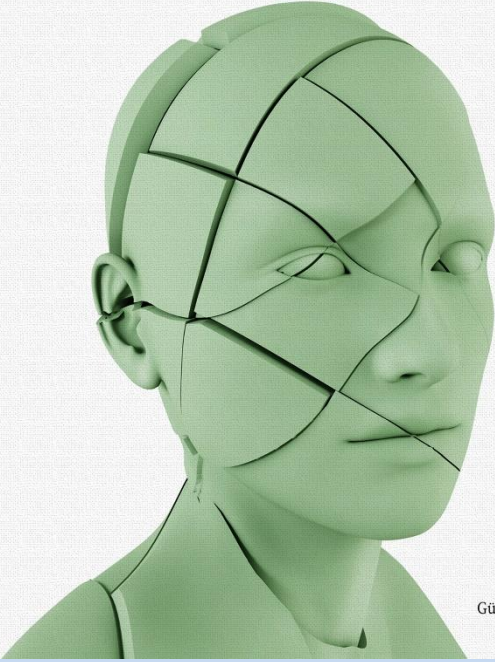
ELEKTRONİK KAYNAKÇA

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim 22.07.2023)

<https://vajehyab.com/dekhoda/%D8%AF%D9%85%D8%B2%D8%AF%D9%86?q=%D8%AF%D9%85%20%D8%B2%D8%AF%D9%86> (erişim 22.07.2023)

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktag Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

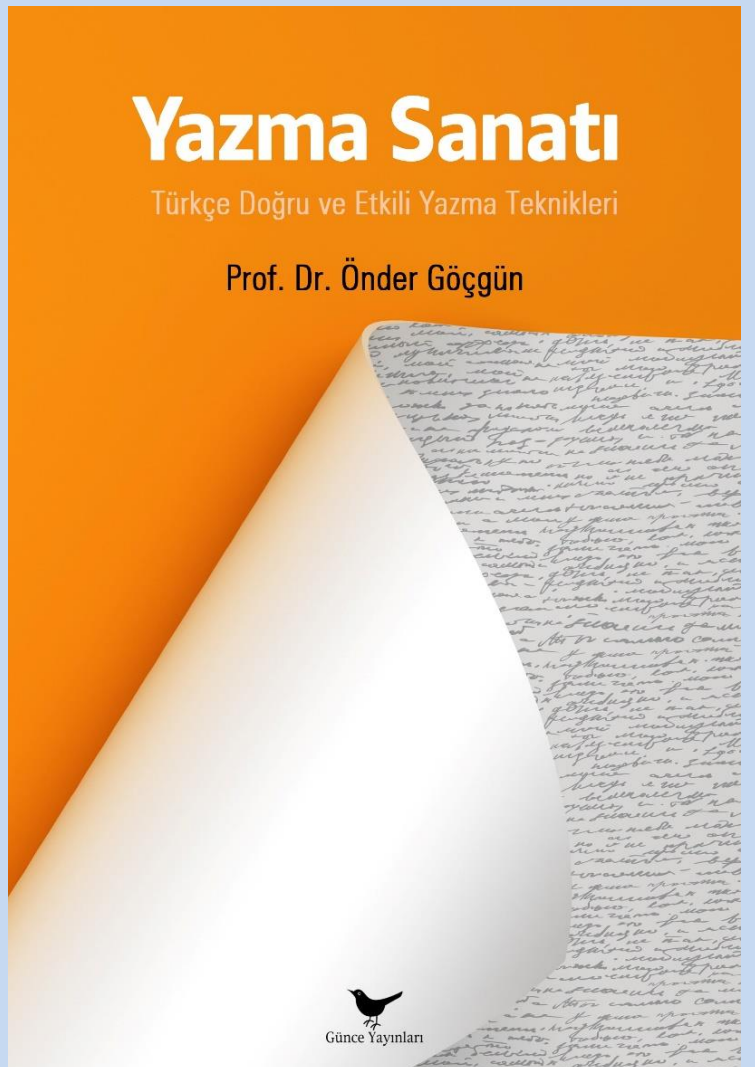

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göğün

Günce Yayınları